

מבט על, גיליון 914, 5 באפריל 2017

ביקור נשיא איראן ברוסיה – מיסוד היחסים?

סימה שיין וצבי מגן

נשיא איראן, חסן רוחאני, סיים ביקור רשמי ראשון ברוסיה (27-28 במארס). התלוו אליו שר החוץ מוחמד ג'וואד זריף ושר התקשורת, וכן משלחת כלכלית גדולה. במוקד הביקור עמדה הפגישה עם הנשיא ולדימיר פוטין, שבמהלכה נדונו אפשרויות להעמקת קשרי הכלכלה, הסחר וההשקעות בין המדינות, וצוין גידול הסחר ביניהן בשנה החולפת ב-70 אחוזים. בעניין זה קבע הנשיא רוחאני כי היחסים הכלכליים עברו משלב של יחסים רגילים לפרויקטים ארוכי-טווח. בהודעה המשותפת שפרסמו ציינו רוחאני ופוטין הסכמים בתחומי הנפט והגז, התקשורת וטכנולוגיות מידע, בתחום האנרגיה הגרעינית (כבר הוחל בבנייתה של אחת מתוך שתי תחנות כוח נוספות בבושהר), בניית תחנת כוח תרמית בבנדר עבאס וכן הרחבת התיירות. בתחום זה נחתם הסכם ראשון מסוגו, המבטל את הצורך בוויזה לאיראן עבור קבוצות תיירים מרוסיה – הישג בדיאלוג המתקיים על אודות ביטול מלא של הצורך באשרת כניסה לאיראן.

במסיבת העיתונאים המשותפת הדגיש פוטין כי "איראן היא שכנה טובה ואמינה כמו גם שותפה יציבה לרוסיה", ובנוסף הקפיד להזכיר כי שתי המדינות מקיימות שתוף פעולה גם בזירה הבינלאומית, שהוכיח את עצמו. בהקשר זה הדגיש פוטין את ההישגים המשותפים של רוסיה ואיראן במאבק לחיסול דאע"ש ואל-נוסרה, במאמץ לייצב את הזירה הסורית באמצעות הפסקת אש בחלקים נרחבים בשטח המדינה, כמו גם את היותה של איראן, לצד טורקיה ורוסיה, ערבה לשמירתה של הפסקת האש. לסיום הצהיר פוטין כי הכוונה היא להביא את היחסים בין איראן לרוסיה לשלב של "שותפות אסטרטגית".

אשר לסוגיה הרגישה של הסכם הגרעין שגובש בין איראן לחמש החברות הקבועות במועצת הביטחון + גרמניה (P5+1), בהודעה המשותפת הודגשה בין השאר עובדת היותו הסכם בינלאומי שאומץ על ידי מועצת הביטחון. כן הודגשו המחויבות של כל הגורמים השותפים להסכם ליישומו המלא, מילוי דרישותיו על ידי איראן, וכן העובדה שעל פי האמנה למניעת תפוצה גרעינית (ה-NPT) רשאית איראן להשתמש באנרגיה גרעינית לצורכי שלום. זאת ועוד, הצדדים הביעו התנגדות לשימוש בסנקציות נגד מדינות והגדירו אותו כלא-לגיטימי, כביטוי להתנגדותן לסנקציות הקיימות נגד איראן ורוסיה. כרמז עבה לישראל קבעו כי הן תומכות בהפיכתו של המזרח התיכון לאזור נקי מנשק גרעיני. אמירות אלה, שהיו חשובות במיוחד לאיראן, מכוונות לממשל טראמפ, שהעלה, בטרם נכנס לבית הלבן רעיונות לביטולו של הסכם הגרעין או לפתיחתו למשא ומתן מחדש, ויש לראות בהן אמירה ברורה כי רוסיה לא תתמוך במהלכים מסוג זה.

במישור הבינלאומי, לאיראן ורוסיה השקפה דומה לגבי סוגיות משמעותיות רבות. שתיהן חולקות אינטרסים גיאופוליטיים משותפים, הן במרחב המזרח התיכון והן בחבר המדינות – בקווקז, אסיה המרכזית ומרחב הים הכספי. בזירה הבינלאומית רוסיה מזהה את איראן כפרטנר עיקרי בחזית האנטי-מערבית, כאשר לשתייהן עניין משותף לאתגר את הסדר הקיים. על רקע זה, הביקור מהווה שיאו של תהליך שדרוג היחסים בין המדינות, שקיבל תאוצה רבה לאחר גיבושו של הסכם הגרעין. בעקבותיו התאפשר לשתי המדינות לחדש את שיתוף הפעולה הצבאי ביניהן.

הביטוי הראשון והמשמעותי ביותר לכך היה אספקתה של מערכת ההגה האווירית S-300, שהתעכבה כעשור בשל לחצים מצד ישראל וארצות הברית, וכבר הספיקה להפוך למבצעית באיראן. המדינות גם מנהלות מגעים לרכישת מערכות אמל"ח נוספות, ובהן מטוסי קרב מסוג סוחוי-30 וטנקי T90. בנוסף, רוסיה ואיראן מעורבות במלחמת האזרחים הסורית מאז תחילתה ומשתפות פעולה בתמיכה במשטרו של בשאר אל-אסד. מאז מעורבותה הצבאית של רוסיה במלחמה המתחוללת במדינה (ספטמבר 2015), שתיהן פועלות כקואליציה צבאית, שבמסגרתה הן חולקות את ניהול הלחימה בשטח. מכאן גם הראייה של רוסיה את איראן כרכיב חשוב בכל הסדר עתידי בסוריה.

ביקור רוחאני במוסקבה (שנערך לאחר שביקרו שם נשיא טורקיה וראש ממשלת ישראל) התקיים בהקשר מיוחד במינו – המאמץ הצבאי המשותף בסוריה, שהוא ראשון מסוגו עבור איראן ורוסיה כאחת, שינה את המאזן הצבאי לטובתו של אסד, בן בריתם. השיחות שתכליתן לגבש הסדר בסוריה, המתנהלות בהובלה

רוסית באסטנה, הביאו לראשונה את נציגי המורדים במשטר אסד להסכים להפסקת אש. איראן נקבעה, לצד טורקיה ובהובלת רוסיה, כערבה להפסקת האש. מעמד זה חשוב ביותר לאיראן, שכן הוא ממסד את תפקידה בסוריה, שאותו היא שואפת למנף להמשך אחיזתה במדינה – אם וכאשר תושג הסדרה שתשים קץ למלחמת האזרחים. בנוסף, מאז כניסת ממשל טראמפ לבית הלבן ועל רקע הדיבור על אודות הידוק שיתוף הפעולה בינו לבין רוסיה, איראן חששה מאפשרות שמוסקבה תהייה מוכנה לסחור ביחסים עמה כקלף מיקוח מול וושינגטון. לכן, ההסכמות שהושגו בביקור אשר לתפקידה של איראן בסוריה ובפרט הידוק היחסים בינה לרוסיה, אמורים לחזק בעיני טהראן את המחויבות של רוסיה לא "לסחור" ביחסיה עם איראן.

ביקור רוחאני במוסקבה, שנערך חודשיים לפני הבחירות לנשיאות באיראן והתמודדותו על תקופת כהונה שנייה, משרת אותו גם מול מתנגדיו מבית. בהיותו מוביל הסכם הגרעין ומי שראה בהסרת הסנקציות ופתיחת השוק האיראני להשקעות מערביות את הדרך העיקרית להצלחה של כלכלת איראן רוחאני נתון בחודשים האחרונים לביקורת קשה מצד מתנגדיו. אלה מצביעים על התרומה האיטית של הסרת הסנקציות למשק האיראני ועל ממשל טראמפ והאפשרות הנדונה בקונגרס להטלת סנקציות חדשות נגד איראן הוכחה לכישלון מדיניותו. ביקורו במוסקבה וההסכמים הכלכליים הרבים שחתם שם מאזנים לכן את התמונה ושומטים את הקרקע מתחת להאשמות, הגורסות שהוא מעדיף את ארצות הברית והמערב ה"לא-אמינים" על פני בעלות ברית. כלומר: הביקור במוסקבה מאפשר לרוחאני להציג מדיניות מאוזנת והישיגים מוחשיים. זאת ועוד, ממשלת רוחאני הייתה מודעת לביקורת שהושמעה כלפיה מצד רוסיה לגבי היעדר פרויקטים כלכליים משמעותיים שמהם תוכל מוסקבה ליהנות, בהשוואה למאמץ שהושקע בקידום פרויקטים עם מדינות אירופה. ההסכמות שהושגו בביקור במוסקבה מצעידות את היחסים הכלכליים בין איראן לרוסיה לרמה גבוהה וארוכת טווח.

אין ספק כי ביקור רוחאני במוסקבה מהווה ציון דרך חיובי וחשוב במערכת היחסים המתפתחת בין איראן לרוסיה. ואולם, נראה שבסופו של דבר, המניע המוביל בקשריה של רוסיה עם איראן הוא אופורטוניסטי, יותר מאשר אסטרטגי. מה גם שככל שמסתמן כי מלחמת האזרחים בסוריה מתקדמת לקראת הכרעה, מתגלעות סוגיות מחלוקת בין השתיים: רוסיה ואיראן שותפות למאמץ להצלת משטרו של אסד, אולם לשתייהן תפיסה שונה אשר לעיצובה העתידי של סוריה. גם המורדים במשטרו של אסד, סונים ברובם, נרתעים מהמשך הנוכחות האיראנית העתידית בסוריה – דבר שמקשה על קידום תהליך הפיוס.

ברוסיה עצמה ניתן לזהות גישות מנוגדות לגבי שיתוף הפעולה עם איראן. תומכיה של איראן ברוסיה רואים בה פרטנר עיקרי בעימות עם המערב ומהללים את משטרה ואת עמידתה האיתנה נוכח האתגרים שמציב לה המערב. כן מתבטאים גורמים אלה בבירור לגבי זכותה של איראן לקדם את תכנית הגרעין שלה ולחזק את מעמדה המעצמתי. במחנה זה ניתן למצוא חלק מהממסד הביטחוני, ובעיקר את הגורמים הלאומניים, האנטי-מערביים, המצדדים בשיבתה של רוסיה למעמד של מעצמה עולמית. מנגד, יש הטוענים שנוכחות חזבאללה ומיליציות שיעיות אחרות, שהובאו לסוריה על ידי איראן, אינה משרתת את האינטרס הרוסי.

זאת ועוד, דאגה לא מבוטלת לרוסיה נגרמת גם על ידי ישראל, שהפכה לשחקן אזורי משפיע, בעיקר נוכח פעילותה על אדמת סוריה נגד העברות אמל"ח לחזבאללה וכמי שרואה איום לביטחונה נוכח כוונות איראן להישאר בסוריה. ההתנהלות הישראלית מאתגרת את ההנהגה הרוסית, החותרת עתה להתאים לה מענה ראוי. איראן מצדה מתייחסת בחשדנות להתנהלותה של רוסיה בהקשר זה ובשבועות האחרונים אף נשמעה בטהרן ביקורת על העמדה הרוסית, שהמשיכה להתעלם מתקיפות ישראל בסוריה (כל עוד ישראל לא הודתה באחריותה לתקיפה שבוצעה באחרונה). סביר שנושא זה נדון בעת ביקורו של רוחאני במוסקבה, בניסיון רוסי להביא את הצד האיראני לויתורים מסוימים, שניתן יהיה להציגם לישראל כבסיס להבנות עתידיות בינה לבין רוסיה.

מבחינת ישראל, הידוק היחסים בין איראן לרוסיה מהווה התפתחות בעלת חשיבות והשלכות עתידיות רוויות סימני שאלה, הגם שבסבירות גבוהה רוסיה תמשיך לראות ביחסיה עם ישראל נכס חשוב בהקשר לתפקידה בזירה הסורית, כמו גם במגוון הקשרים אחרים. ישראל, בכל מקרה, תידרש לשקול את צעדיה בסוריה תוך התחשבות ביחסים בין איראן לרוסיה.